

Ne permitem să conchidem că, în cadrul conferinței *Arhive, istorie și politică* s-a atins o paletă extrem de diversă de tematici și de abordări, transformând o știință mai degradată aridă, precum arhivistica, într-un teren propice dezbaterilor. Alături de comunicările prezentate, se impune subliniată și calitatea în general de un nivel ridicat a discuțiilor, în special în cadrul sesiunilor moderate de Marius Diaconescu.

După cum se specifica în invitația aferentă conferinței, “Tonul voit sceptic al rândurilor de mai sus nu trebuie însă generalizat și nici preluat *stricto sensu*. El nu se dorește a fi decât o provocare. Una care să incite la dezbateri în jurul triumphiului preconizat mai sus: Arhive-Istorie-Politică.”

Șerban V. Marin

Modernizare socială și instituțională în Principatele Române, 1831-1859

În perioada 10-11 octombrie 2013, Institutul de Istorie “Nicolae Iorga” a organizat conferința cu tema *Modernizare socială și instituțională în Principatele Române, 1831-1859*. Conferința a fost organizată cu sprijinul Consiliului Național pentru Cercetare Științifică în cadrul proiectului de cercetare – *Mișcarea abolitionistă în contextul emancipării civile și politice în România modernă*. Lucrările conferinței au fost deschise de Ovidiu Cristea, directorul institutului, și Viorel Achim, inițiatorul acestei conferințe.

În prima zi, lucrările conferinței s-au desfășurat pe următoarele secțiuni: “Modernizare în Principatele Române la mijlocul secolului al XIX-lea”; “Epoca regulamentară – controverse istoriografice”; “Aspecte ale modernizării sociale și culturale a Principatelor Române”; “Chestiunea emancipării populațiilor minoritare”; “Modernizarea politică și administrativă în epoca regulamentară”.

La prima secțiune, lucrările au fost deschise de Cătălin Turliuc, cercetător științific la Institutul de istorie “A. D. Xenopol” din Iași, care a susținut comunicarea *Emancipare, occidentalizare și transfer normativ la mijlocul secolului al XIX-lea în societatea românească*. Lucrarea a fost structurată pe două paliere: definirea celor trei termeni puși în discuție și apoi o concretizare pe cazurile de populație evreiască și romă cu diferențele care le-au particularizat în același context cronologic, politic și legislativ. De asemenea, autorul a insistat pe diferențele în acest sens între Occident și Răsărit, dar și pe diferențele din spațiul românesc. Concluzia autorului a fost aceea că, în cazul populației evreiești, emanciparea a fost mult mai rapidă și ține de considerente cu precădere economice, în timp ce, în cazul romilor, a fost vorba de o emancipare socială odată cu abolirea robiei (1843 – Țara Românească și 1844 – Moldova), dar greoaie și inegală.

Cea de-a doua comunicare a aparținut lui Alexandru Mamina, cercetător la Institutul de istorie “Nicolae Iorga”, și a avut ca temă *Dispozitivele sociale ale modernizării: factori interni și externi*. Alexandru Mamina a precizat că propune o abordare funcționalistă și că modernizarea românească a avut un caracter revoluționar în trei sensuri: autoritar, elitist și democratic. Faza autoritară o plasează în timpul domniilor fanariote, în perioada regulamentară și cea a domniei lui Al. I. Cuza, atunci când accentul se pune pe domnie, cu excluderea populară, și pe o susținere externă în limitele propriei fragilități. Faza elitistă include memoriile boierești, Convenția de la Paris (1858), când

Marile Puteri se aflau în echilibru, și domnia regelui Carol I, atunci când se produce un transfer de putere către cele două mari partide: Conservator și Liberal. În viziunea autorului, faza democratică include revoluțiile de la 1821 și 1848, atunci când situația a fost favorabilă extern, dar și intern, lupta antidinastică și introducerea votului universal la începutul secolului al XX-lea. În această ultimă etapă, autorul remarcă faptul că elitele au trecut de partea mișcărilor populare și dă exemplul boierilor Golești, Christian Tell, Candiano Popescu. Lucrarea lui Alexandru Mamina a fost extrem de interesantă și practic a disecat mecanismele de funcționare ale procesului de modernizare în spațiul românesc.

Sorin Antohi a prezentat comunicarea *Pașoptismul și posteritatea lui: un bilanț ideologic*, o abordare din perspectiva istoriei ideilor, după cum a precizat vorbitorul. Pornind de la teoria secundarului, Sorin Antohi a expus consecințele pe termen lung ale pașoptismului, dar numai la nivel discursiv. Ideile care au persistat în timp sunt legate de redeșteptare sau regenerare, identitate națională, gândirea utopică și problematica socială. Autorul a amintit că momentul de maximă exagerare s-a produs în 1948, anul centenarului revoluției. Tocmai persistența discursivă a pașoptismului a dus la o serie de reacții adverse: junimismul ca recul al radicalismul inițial, teoriile lui C. Rădulescu-Motru, care repudiază total anul 1848, iar perioada interbelică aduce o reconsiderare a pașoptismului prin criticile lui Nicolae Iorga, Nae Ionescu, Mircea Eliade.

La secțiunea a doua au fost prezentate două comunicări: de către Marian Stroia (*Periodizarea epocii regulamentare. Puncte de vedere*) și Bogdan Popa (*Reformator sau cuceritor? Generalul Pavel Dimitrievici Kiseleff în viziunea contemporanilor săi*).

Comunicarea lui Marian Stroia a debutat cu prezentarea contextului internațional premergător Regulamentelor Organice și a Convenției de la Akkerman din 1826, care stabilește ca domnitorii să elaboreze un Regulament pentru așezarea Principatelor pe baze noi. Pentru autor, acesta este momentul de debut al perioadei regulamentare. Ca final al acestei perioade pledează pentru anii 1858-1859, preluând o teorie a lui C. C. Giurescu, potrivit căreia anumite prevederi ale Regulamentelor Organice mai erau încă în vigoare și se făcea referire la ele.

În continuare, Bogdan Popa a făcut referire la un personaj important pentru spațiul românesc, respectiv generalul Kiseleff, cel care a guvernat Țările Române în perioada 1829-1834, prin administrația militară rusă. Imaginea lui Kiseleff care a circulat la noi este însă una târzie, după cum precizează Bogdan Popa, din 1856, când acesta devine ambasadorul Rusiei la Paris. Autorul detaliază întreaga activitate a lui Kiseleff, mai mult militară și cu intervenții în momentele cheie. Aghiotant al țarului Nicolae I, Pavel Kiseleff a avut o imagine bună în epocă, mult mai favorabilă decât cea a țarului, cel puțin în spațiul românesc, deși a susținut menținerea ocupației militare în Principate și după 1834, mergând chiar până la anexarea lor, fapt care nu a corespunde, la acel moment, cu interesele Rusiei și cu imaginea pe care și-o dorea aceasta în fața Europei. După o carieră completă – militară, administrativă și diplomatică, Pavel Kiseleff a ales să părăsească definitiv Rusia. În viziunea lui Bogdan Popa, generalul Pavel Kiseleff a fost un cuceritor care a stăpânit prin reformele pe care le-a realizat.

Secțiunea a treia a fost deschisă de lucrarea lui Silviu Văcaru, cercetător la Institutul de Istorie "A. D. Xenopol", cu lucrarea *Moștenirea culturală în epoca regulamentară*. Deși titlul este generos, lucrarea propriu-zisă a făcut referire doar la starea cercetărilor arheologice și la măsurile luate de administrația rusă. Autorul s-a axat pe exemplul Moldovei. În această perioadă, s-au elaborat primele regulamente privind cercetările arheologice, s-au înființat comisii și s-au făcut cercetări de teren, dar fără o

legislație serioasă în acest sens. De altfel, pe ruși îi interesa valoarea materială a obiectelor și mai puțin cea istorică. Mai târziu, arhiva cu rezultatele cercetărilor din această perioadă a fost trimisă în Primul Război Mondial la Moscova. De asemenea, autorul a prezentat o serie de considerații privind atitudinea contemporanilor față de patrimoniul cultural, respectiv vestigiile antice.

În continuare, Ileana Căzan a prezentat o comunicare care a suscitât interesul auditoriului, *Între corupție și nepuțință: aspecte edilitare în București la început de modernitate*. Autoarea a enumerat măsurile de rezolvare a problemelor edilitare de la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea, cu mențiunea discrepanței între legislație și realitatea stradală. De asemenea, a oferit o serie de date statistice din Catagrafia orașului din 1810 și descrieri ale străinilor aflați în București pe perioade mai scurte sau mai lungi de timp, toți remarcând corupția ca pe o constantă a societății românești.

Toate temele prezentate au suscitât interesul celor din sală prin discuții și completări și o concluzie este clară: perioada modernă este încă o inepuizabilă sursă de teme și interpretări dintre cele mai diverse.

Mirela Tîrnă

Prin simpla lectură a programului conferinței, se remarcă diversitatea și originalitatea tematică. Astfel, o temă deosebit de umană atrăgea atenția: *"Cu lacrimi fierbinți mă rog..." Despre sărăcie și alteritate în jalbele din arhiva Eforiei Caselor Făcătoare de Bine din Țara Românească (1832–1840)*. Autorul, Ștefan Petrescu a citit studiul, cu multe fragmente din jalbe, puține comentarii, analize. Autorul a citit mai multe cereri de ajutor, jalbe, menționând că se bazează pe cercetarea arhivei Eforiei Caselor făcătoare de bine. Obiectivele declarate ale studiului sunt: etnia (săracii aveau etnii diverse, mulți fiind străini de țară) și clasele sociale (văduve, bolnavi). Autorul a demonstrat importanța confesiunii săracilor, precum și relația creată între migrație, sărăcie și statut social. Abia în final a precizat obiectivul studiului său: ipostaza străinilor, mai puțin cercetată în țara noastră.

Anton Coșa a citit studiul său: *Mihail Kogălniceanu și acordarea de drepturi politice catolicilor din Moldova*. El a demonstrat disponibilitatea pentru dialog a catolicilor, dar și a ortodocșilor din Moldova. A argumentat opinia și faptele lui Mihail Kogălniceanu, care cerea drepturi pentru catolici, considerând că și aceștia erau pământenii, autohtoni. Mihail Kogălniceanu susținea că acordarea de drepturi pământenilor catolici contribuia la progresul economic al țării. Constantin Hurmuzaki era de altă opinie, considerând că trebuiau avantajați cei cu religia dominantă, ca în Anglia, Elveția. În aceste condiții, proiectul lui Mihail Kogălniceanu a fost respins, abia în Constituția din 1866 catolicilor obținând drepturi.

Daniela Bușă, autoarea studiului *Percepția străinilor privind modernizarea regimului politic în Principatele Române, 1830–1857*, a citit numeroase fragmente din cuvântările unor diplomați, ale unor consuli francezi care au vizitat Principatele Române și au apreciat sau au criticat evoluția societății românești.

Mihail Ioan Oprițescu, profesor de economie la Academia de Studii Economice, a prezentat *Modernizarea administrației în Principatele Române, 1831–1866*. Autorul a analizat rolul Regulamentelor Organice, considerându-le un exemplu al politicii

despotismului luminat promovat de Rusia. A fost subliniată o opinie a lui Mihail Manoilescu, potrivit căreia erau trei factori de influență în Principatele Române: străinătatea, boierimea și burghezia, în contextul limitelor intelectualității (în 1830, nu aveam juriști, nu aveam personal pregătit). Totodată, autorul a comentat că pentru reforme, pentru modernizare nu erau suficienți bani.

Constantin Ardeleanu, profesor la Universitatea din Galați, a prezentat un studiu de istorie economică: *Sistemul vamal al Principatelor în perioada regulamentară*. Autorul a prezentat privilegiul *porto-franco*, obținut de porturile Galați și Brăila în 1838. Acest statut al celor două porturi nu le-a adus prosperitate economică, ci dimpotrivă numeroase piedici. Carantina dura mult, drumurile erau foarte proaste, astfel 95% din mărfurile pentru export la Brăila și Galați nu se puteau comercializa, o situație mai bună având importurile. În concluzie, privilegiul *porto-franco* nu a contribuit la dezvoltarea celor două porturi, la progresul economic al Principatelor, iar în 1883 acest regim s-a desființat.

Pentru că este vorba de o conferință, ar fi fost de apreciat, mai mult decât protocolul, oferirea către auditori a unor foi informative cu prezentarea conferențiarilor și a lucrărilor lor, rezumate, poate unele proiecții cu documente și mai ales analiza, comentarea ideilor reprezentative ale studiului și nu simpla lor lectură.

Monica Negru

Cea de-a doua zi a conferinței a debutat cu o comunicare susținută de către Costin Scurtu, referitoare la Biserica Ortodoxă în timpul Regulamentelor organice. În Moldova, activitatea mitropolitului Veniamin Costachi a avut în vedere organizarea bisericii, acesta fiind chiar membru în comisia de elaborare a regulamentului. O preocupare aparte a comisiei a fost cea pentru mănăstirile închinat, determinându-le să contribuie la *nevoile* țării. Sunt de asemenea avute în vedere reglementările privitoare la cler, cum ar fi ierarhiile. Limitarea prerogativelor domnești în legătură cu biserica este reiterată în regulamente, raporturile înalților prelați cu autoritățile nefiind modificate, ei rămânând a fi aleși dintre pământeni. Totodată, Costin Scurtu a surprins o limitare a prerogativelor laice ale Bisericii. Mitropolitul și episcopii continuau a face parte din Adunarea Legislativă, cel dintâi conducând lucrările. Atribuțiile judecătorești ale preoților asupra laicilor erau reduse, iar cele asupra clericilor se făceau în prezența reprezentanților laici, autoritatea supremă fiind sinodul ecumenic. Pe scurt, este mult mai clar delimitată, prin Regulamentele organice, Biserica de Stat.

Următoarea prezentare, aparținând Alexandrinei Cuțui, a făcut referire la repercusiunile suferite de către clerul participant la revoluția pașoptistă, acesta fiind prins între poziția de purtător al mesajului social al enoriașilor și cea de purtător al mesajului autorităților. Participarea clericilor se prelungește uneori și după finalizarea evenimentelor revoluționare. În Adunarea Obștească aleasă de către revoluționari sunt și figuri de clerici. *Gazeta Transilvaniei* semnalează pe de altă parte un fel de partidă contrarevoluționară a clerului, în vreme ce unele nume devin sonore pentru atitudinea pro-revoluționară, precum cel al lui Popa Șapcă. Obligați să prezinte populației decretele regimului regulamentar reinstaurat, preoții se confruntă uneori cu nemulțumirea acesteia. Ei au fost printre cei dintâi chemați în a purta acest mesaj, mizându-se pe autoritatea lor.

În timpul revoluției, preoții sunt de asemenea printre primii convocați în vederea organizării alegerilor. Însotii de către doi reprezentanți ai satelor, ei sunt invitați la un fel

de expozeuri ale noului regim revoluționar, descris a avea, într-o anumită măsură, o componentă religioasă. Protopopul Marin din Romanai este vizat de măsurile punitive ale mitropolitului Nifon, fiind trimis la mănăstirea Bistrița. Ieromonahul Atanasie din Râmnic este pedepsit de către autoritățile rusești, fiind arestat la 6 octombrie 1848. În general, clerul superior încearcă să își păstreze poziția, ceea ce irită clerul inferior. Participarea la arderea regulamentelor organice, cum a fost cea de la Craiova, a constituit probabil cea mai serioasă abatere, astfel de acte fiind anchetate ulterior. Semnalările atitudinii binevoitoare a preoților față de revoluționari sunt numeroase, însă după cum Alexandru Cuțui semnaleză 5 clerici pedepsiți în județul Brăila – ceea ce credem însă că nu se poate constitui într-o majoritate –, analizarea sau cel puțin semnalarea atitudinii contrarevoluționare în rândul preoților se impune în egală măsură. De asemenea, poate ar fi utilă o detaliere a cauzelor ce au determinat participarea clericilor la revoluție și analizarea detaliată a unor cazuri nu doar prin prisma repercusiunilor actelor acestora. Discuțiile ulterioare prezentării au relevat un aspect esențial în reacția clerului drept o încercare de a redobândi o poziție mai bună în raport cu statul.

Viorel Achim, vorbind despre mutațiile de ordin social în rândul populației țigănești în epoca dezrobirii, a subliniat bogăția surselor statistice referitoare la numărul robilor, care constituiau 7% din totalul populației, oarecum similar cu cifrele din Statele Unite, însă incluzând și unii robi de alte etnii. Comunicarea a sintetizat condiția socio-juridică, tipul de habitat și raporturile cu populația majoritară. Sedentarizarea unor grupuri ce constituiau până la 50% din numărul total, obiectiv important al legislației, s-a făcut prin îngrădirea mișcării acestora și stimularea proprietarilor în sensul stabilirii robilor. Se creează, în urma dezrobirii, sate țigănești etnic pure, efect al unei dezrobiri, evident, fără pământ, rezultatul fiind, am spune astăzi, o ghetoizare. Aceasta, spre deosebire de prevederile legale care lăsau posibilitatea de a deveni meșteșugar sau clăcaș, prima inaccesibilă, iar cea de-a doua, prin condițiile impuse, înrobitoare la rândul ei. Diminuarea rentabilității și a altor dimensiuni economice ale robiei, evocată de vorbitor, credem că implică în subsidiar reducerea dimensiunilor robiei, umbrirea dimensiunii sociale a chestiunii robiei, în detrimentul unei sterile și docile reconstituiri istorice cu accent pronunțat pe acțiunile politice ale statului. Rezultă astfel nu o istorie socială a fenomenului robiei, atât de utilă, ci una politică a acțiunilor statului în acest sens, destul de cunoscută.

Prezentarea lui Bogdan Mateescu, referitoare la reglementarea căsătoriilor robilor, a subliniat că acestea erau limitate la cele cu alți robi, având nevoie de acordul proprietarilor, și nu implica robirea oamenilor liberi. Limitările mergeau atât de departe încât robii erau forțați a se căsători în interiorul moșiei sau al tipului de moșie de care erau legați, bisericească sau boierească, având în vedere complexitatea procedurală a căsătoriei cu robi de altă apartenență. Reglementările statului, a susținut domnia sa, au avut ca scop integrarea robilor prin promovarea căsătoriilor mixte, inițial doar în forma unor propuneri în deceniul patru al secolului al XIX-lea, adoptate în septembrie 1838, dar implementate defectuos și, ca atare, fără un impact foarte mare, întâlnind opoziția bisericii. Contextualizarea deciziilor politice împreună cu adresarea unor chestiuni complexe de interes social poate fi remarcată în acest tip de cercetare. Utilizarea termenului de țigan, folosită de către Viorel Achim sub pretextul că el nu are sens etnic, ci implică statusul de rob, pare a fi respinsă de către mai tânărul său coleg.

Vorbind despre discursurile tradiționale referitoare la robia țiganilor în secolul al XIX-lea, Petre Matei denunță accentul pus pe aboliționism, explicat de către faptul că acesta este fenomenul cu care empatizăm și care a umbrat analiza discursurilor justificative

ale robiei. Sursele patristice sunt preluate de către literatura de secol XIX și aici autorul se referă la blestemul hamitic, însă ele sunt laconice și greu de acceptat de către cititorul contemporan, de unde și distanțarea față de acestea. Dintr-o vastă analiză a numeroase surse oferite de către autor, ne oprim asupra cărții lui Costache Negruzzi, *Pentru ce ȧiganii nu sunt români*, ce surprinde tensiunea dintre tradițional și modern, între viețile sfinților și moderna perspectivă francofonă a lui Kogălniceanu, între fabulațiile hagiografice (înnegrirea fețelor păcătoșilor întru asemănarea cu diavolul) și explicațiile istorice, științifice (originea indiană etc.).

Raluca Tomi, în comunicarea domniei sale referitoare la relația dintre opinia publică și mișcarea aboliționistă, a analizat, printre altele, conținutul bibliotecilor publice sau private din Principate, ce cuprindeau numeroase lucrări progresiste sau volume dedicate coloniilor de pe mapamond (*Bordeiul unchiului Tom*, spre exemplu) ori chiar situației ȧiganilor din principate, precum lucrarea a lui Kogălniceanu din 1837, apărută la Berlin. Numeroase calendare sau almanahuri semnalează chestiunea sclaviei pe glob, iar piese de teatru precum *Robii*, sau *ȧiganii* evocă aceeași problemă. Diverse categorii sociale au aflat de *suflul aboliționismului* prin cărți, piese de teatru sau presă, consideră Raluca Tomi, însă acestea stârnesc reacția dezaprobată a boierilor, care întrețineau fenomenul și extrăgeau din el avantajele economice.

Proprietarii de robi și dezrobirea a fost titlul comunicării Venei Achim, care a analizat atitudinea proprietarilor față de dezrobire, întrebându-se dacă a fost un fenomen local sau impus de peste hotare. Primul proprietar de robi care își pune problema dreptului de a deține alt om, Ioan Câmpineanu, își eliberează robii, însă multă vreme rămâne un exemplu unic. Majoritatea proprietarilor constată ineficiența economică și decid să renunțe la robi, susține Venera Achim. Decid ca atare să le vândă libertatea la stat pe un preț bun. Unii, puțini, îi eliberează gratis, le dau chiar bani sau le propun să muncească remunerat. Ante-1848 nu au existat motive care să justifice aboliționismul, deoarece nu au un model în acest sens, afirmă Venera Achim. Rezistența proprietarilor la dezrobire a fost acerbă, tergiversând aplicarea legii în timpul Revoluției de la 1848, până la abolirea prevederilor revoluționare. Emanciparea definitivă în 1855-1856 se face prin despăgubire, printr-o rezistență mult redusă a boierimii ca urmare a influenței culturale asupra opiniei publice, a presiunii externe și a ineficienței economice a robilor.

Ne permitem, la rândul nostru, să remarcăm în majoritatea prezentărilor un prea mare accent pe dezrobire, pe personajele pozitive, pe elite. Ironic, o chestiune de clasă este tratată exclusiv dintr-o perspectivă elitistă. Se poate, de asemenea, observa un clivaj generațional, cel mai bine reprezentat de conectarea (sau nu) la literatura și paradigmele istoriografice și sociologice internaționale referitoare la chestiunea sclaviei, în marea lor majoritate de inspirație marxistă și demonizate astăzi într-o societate postcomunistă precum cea românească. Aceasta determină limitarea la o perspectivă descriptivă, orice contextualizare sud-est europeană lipsind însă, ca de altfel și o analiză pătrunzătoare a tandemului Biserică-Stat în această perioadă. Considerăm că accentul trebuie mutat pe disecția socială a fenomenului robiei, pe detalii, pe clasele sociale direct afectate.

Radu Stancu